

кога се гневи на литературната хулиганщина, проявявана от почтени и уважавани на времето хора, и, за да помири класиците, противопоставя им народната любов и дълбокото признание. И ако някъде прекалява, то е в цитатите и в доводите, за да се защитят новите позиции. За да прозвучат по-убедително, сякаш любовта към народния поет е малко доказателство...

Стъпка по стъпка, търпеливо и с научна прецизност, авторът е изправен пред очите ни. Жив и искрен. Не педант и сух егоист, не саможив и страховит, както някои негови „съвременници“ ни го представят. Човек, който е писал с кръвта си незабравимите творения от „Епопеята“, който е имал сили

да напусне родината си, за да остане верен на себе си, на убежденията и на свята си обич към руския народ; човек, който събужда възторга на нашия съвременник, повече от всеки друг е виждал надалеч. Съзнавал е същността на това, което твори. Спокойно е гледал в бъдещето, въпреки превратностите на историята. Гледал е с очите на дете и с погледа на мъдрец. С духовния поглед на поет и на воин... Такъв ни го представя Милена Цанева. Силен. Голям. Неповторим. И от много любов към поета, някъде му е простила увлеченията. Може би така е нужно. А може би в следващите книги ще каже вкупом и онова, което не е казала.

Христо Йорданов

НЕЗАВЪРШЕНИ ПОРТРЕТИ

На литературно-критическото поприще Стоян Илиев се появи сякаш изведнъж. Критическите му работи станаха предмет на особено внимание, преди да бъдат издадени в отделна книга. Написани свежо и оригинално, те веднага наредиха своя автор във фалангата на най-младите литературни сили, категорично го наложиха като критик с по-особена естетическа нагласа, като критик с физиономия. В негово лице „артистичната“ критика спечели още един свой талантлив представител. В каква насока ще се развие по-нататък младият критик, ще увеличи ли активна на артистичната критика, няма ли да повтори някоя от нейните увлечения — такива въпроси породиха неговите първи критически изяви.

Би било погрешно да се търсят отликите на артистичната критика само в нейните външни-формални белези. Както научно-теоретичната критика, неправилно определена цялата като догматична, не се изчерпва само с проявите на социологизма и опростителството, така и артистичната критика в никакъв случай не означава само красиво писане, подсладено с известна доза „артистизъм“, „есензъм“ и пр. Цялата работа е в това, че докато при по-старото поколение литературни критици се наблюдаваше подчертан стремеж да се разглеждат литературните явления в техния преди всичко идеологически смисъл и значение, без да се засягат или достатъчно добре изясняват и естетическите особености на изкуството, то сега, при младото поколение центърът на внимание се пренесе и съсредоточи главно към специфичните естетически проблеми на художественото творчество. Младата кри-

тическа смяна потърси утвърждение на своето призвание в едно подчертано лично интерпретиране на литературните явления. Наистина сторонниците на артистизма не отричат, че критиката все пак е наука, философия, но те искат да я доближат до художественото творчество, да я направят един вид самостоятелна по своите резултати и независима от обекта, който разглежда, творческа дейност. „Истинският литературен портрет — пише Здравко Петров — в известен смисъл е портрет на своя създател. Слагайки багрите на чуждия образ, той дискретно слага и полуоновете на своя вътрешен образ. Някак неусетно артистът влага „твърде много самия себе си“, защото знае, че всеки портрет, написан с чувство, е портрет на художника, не на модела“. Като цитира тези мисли в очерка си за Здравко Петров, Стоян Илиев не намира нищо абсурдно в тях, а напротив, търси тяхната защита в законите на портретното изкуство изобщо, за да добави от себе си: „Такава е работата и на критика: при него мисълта е извлечена от преживяното с обекта. Изтънченият дар на избора, нежният такт по отношение на това, което приема и което не приема от писателя, е едно от най-характерните проявления на неговата способност. Да бъдеш артист в критиката не значи да имитираш създаденото, а активно да пресъздаваш подбудите на автора. Не значи да даваш точни копия на образите, а да участвуваш в акта на съзиждането им и да усещаш техния вътрешен ритъм“ (стр. 70).

Очевидно е, че представителите на артистичното писане най-много се страхуват от пълзящото фактоописание в критиката, от имитацията на вече създаденото. Тях ги блазни творчеството, породено от съпреживяването, активното участие в акта на съзид-

* Стоян Илиев Незавършени портрети, Български писател, София, 1967.

дането, усещането на вътрешния ритъм. Затова и преместват ударението от произведението върху автора, от обективното върху субективното начало в изкуството, като търсят неговите естетически координати не само в сферата на миросгледа, но и на метода, стила, творческите предпочитания, индивидуалната нагласа на твореца, таланта и т. н.

Стоян Илиев се стреми да бъде винаги трезв ценител. Нему не са присъждани суровите присъди, нито елеините излияния. Той и когато критикува, не крие, че обича, и когато хвали, не пести горчивите истини. Той не пише за всички и всички. Той има своите предпочитания, продуктувани от нагласата на неговото критическо възприятие. Привлича го „трудните“ автори, спорните въпроси, нерешените проблеми. За него поезията на Атанас Далчев напр. с нейната „изключителност“ като национално явление е много по-благодатен материал за естетически анализ, отколкото творчеството на „установените“ автори. И колкото по-сложна е поетическата материя, с която борови, толкова повече се изостря любопитството му към нея и стремежът му да я интерпретира в съгласие с нейната собствена естетика, с нейната „вътрешна линия“, но и без да се обезличава като творец, който разглежда нещата под свой ъгъл ал зрение. Това прави от анализите му не скучни и тромави описания на фактите, а своеобразни естетико-психологически етюди, в които проявяват искрите на свежо възприятие и подвижна аналитична мисъл. Седемте му „незавършени“ портрета за Ат. Далчев, П. Матев, Йордан Радичков, Здравко Петров, Люб. Левчев, К. Павлов и Ст. Цанев свидетелствуват най-добре за неговите възможности като критик, обладаващ тънкото чувство за усещане на особеното у всеки творец, съчетано с гражданската смелост да се каже истината без заобикалки. Той умее да улови творците в момент на „кризисни“ състояния, когато най-добре се очертават посоките към нещо ново, по-друго и различно от това, което е било преди, за да ги „засече“ в най-изгодна за тях поза за портретуване. Така е постъпил с Павел Матев, за чието настъпателно развитие от първите му плахи стъпки в поезията до най-новите му зрели творби критикът е разказал с ясна естетическа мисъл, която не търпи възразения. Той се хвърля в критическите битки със съзнанието, че е необходим, че трябва да утвърждава или отрича в името на един висок естетически критерий. Затова е и толкова непримирим към слабостите на един такъв самобитен поет като Люб. Левчев, или така нападателен и язвителен към Константин Павлов, чието дарование критикът високо ценя. Той търси обяснението на всеки литературен факт не толкова в самото му обективно съществуване, колкото в мотивите на неговото по-

вяване — мотиви обществени, психологически и естетически. Затова е и така придиричлив към гражданската позиция на твореца, към неговите етични стойности и човешки добродетели. Негов постоянен стремеж е да улови контурите на цялото, да проследи онтологията на едно литературно явление, без да претендира за изчерпателност в подробностите.

В стремежа си да разкрие действителната особеност в поетическото мислене на Блага Димитрова, критикът се е увлякъл в негативните оценки, което му е попречило да види реалните стойности в нейната поезия. Стоян Илиев се чуди как Здр. Петров е могъл да произнесе „толкова убийствени характеристики за тази поетеса“, без да подозира, че го надминава. Според него Блага Димитрова е поетеса, която обладава „не по женски здрав смисъл“. Тя е твърде умствено устроена, за да бъде чисто по женски непосредствена“. Тя се опитвала „да описва разни тънкости на женската психология, може би недостъпни за нея, но усърдно поддържани от нейната неуморно бяла разсъдъчност“. В нейното изкуство имало „твърде много съзнателност“, изпълнено е със сух и студен рационализъм. Тя „не по женски е умна“, защото притежавала „свършено мъжки качества“. Но... „у нея мислите са такива, каквито биват у тези, на които не им достига“. Ст. Илиев бърза да формулира: „Понякога незнанието на това, което трябва, е по-скоро признак на сила в поезията, отколкото на слабост... Блага Димитрова много знае, но неумно знае“. И като връх на всичко „много от стиховете ѝ са оплодотворени от идеи, а не от непосредствен допир с действителността“.

След тези констатации вече е много трудно да се реабилитира поетесата, въпреки усилията на критика да намери ключ за решаване „проблемата Блага Димитрова“. Взел още в началото неверен тон, той се е увлякъл твърде много в биологическите аспекти на изкуството, а това не е най-сигурният критерий при оценката на едно художествено дело.

Останалите работи на Ст. Илиев са посветени на творци и проблеми от миналото. Трите му етюда върху кризата на Яворов, поетиката на П. П. Славейков, живота и поезията на Д. Дебелянов, а така също и статията му за началото на социалистическия реализъм в поезията правят отрядно впечатление с артистичното домогване на автора към една оригинална разработка на сложните естетически проблеми. Без да влиза в открити теоретически спорове, критикът на дело воюва с канонизирани постановки и прави сполучливи опити да надмogne тяхната ограниченост чрез разглеждане на спорните въпроси в един подчертано естетически и, бихме казали, нравствено-психологически аспект, при което се взема под

внимание и цялата сложност на художественото творчество. Така е при интересно написаната работа за кризата у Яворов, отчасти за поетиката на П. П. Славейков и др. Макар и да не дава нови решения, авторът сполучливо изследва генезиса на социалистическия реализъм в нашата поезия, като прави редица верни констатации, плод на тънко усещане и дълбоко проникване в сложността на литературните факти. Със своите наблюдения, съпоставки и посочвания на обилен материал авторът ни кара да разберем колко сложни и често противоречиви са художествените явления, а заедно с това и колко безплодни са генерализираните изводи, направени без оглед на специфичните закономерности на изкуството. По такъв начин познатите ни отпреди „трудни“ автори като Яворов, П. П. Славейков и Д. Дебелянов изпъкват пред нас в нова, по-различна светлина. „Известното“ се преточва, за да се оцени по достойнство!

Интересите на Стоян Илиев като критик са насочени предимно към разкриване тайните на поезията. За това свидетелствуват и неговите бележки в края на книгата, които третираят въпроси из теорията на стихотворната поетика. Сякаш критикът е пълен с мисли за поезията и бърза да ги сподели в отделни фрагменти, които поотделно звучат много добре, но взети заедно трудно се възприемат.

Както тук, така и в останалите свои работи Стоян Илиев е твърде фрагментарен. И това

е може би най-отличителната черта на неговия артистизъм. Той по своему е сложен и многоречив. Етюдите му — оригинални и дълбоко проникновени в основата си — същевременно се обогатят на места с капризите на артистичната му мисъл, която се задъхва от собственото си остроумие. Той твърде много е пристрастен към внезапните изблици на мисълта, към артистичните пируети с цитати, към всевъзможните отсенки на метафоричното слово и затова току кавичкосва свои и чужди мисли. Това прави стила му ефектен, но същевременно и труден. Нерядко ясната мисъл се губи в потока на красноречието. Една артистична небрежност шества по страниците, необезпокоявана от нищо. Критикът ще каже за Атанас Далчев: „Безжалостно той поставя всеки нерв на своето чувствуване под клиническия нож на самоанализа“ (стр. 6), и понеже много ще му хареса тази стилистична находка, ще я повтори буквално при П. Матев (стр. 38), ще я потрети в нов вариант и при Блага Димитрова: „Тя заковава с гвоздеи всяка своя емоция, захваща в щипци всяка своя мисъл“ (стр. 42). Или увлечен в потока на фразостроенето ще постави своето скромно мнение наред с безсмъртните мисли на цитираните корифеи.

Разбира се, капризите на перото могат да подведат всеки. Но не в това е същността на работата. Стоян Илиев е критик с несъмнено дарование. Неговите „Незавършени портрети“ са белег на едно добро начало.

Петър Братоев

„ОБЩО И СРАВНИТЕЛНО СЛАВЯНСКО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ“

Професор Емил Георгиев обладава енергично и свежо перо, нему не е чужда полемичната страст на публициста и първооткривателя, а всичко това — както е в дадения случай — съчетано с една богата ерудиция и марксистически мироглед, му отреджа предно и водещо място сред дейците на нашата и международната славистика. Заедно с това неговата дългогодишна работа като професор към катедрата по славянски литератури в Софийския университет спомогна за изграждане на редица млади учени-славяноведи.

Една от последните му книги „Общо и сравнително славянско литературознание“ в основата си е изградена върху лекции, четени пред студенти. Но проф. Е. Георгиев не остава само при фактите, той не се задоволява само с тяхното откриване, изследване и анализиране, а преди всичко ги осветява в литературно-теоретичен аспект и очертава пътя на едно общо и сравнително разглеждане на литературните явления. Книгата му, разделена на глави-очерци, всеки от които претендира за самостоятелност, е

написана въз основа на обилен критически и фактически материал. Тя е богата с ценни библиографски и литературни справки, които още веднъж изтъкват нейната академичност. Но оригиналната трактовка и творческото асимилиране и обобщаване на използваните трудове е спомогнало очерците да надхвърлят рамките на едно учебно помагало и да превърнат книгата в значителен и ценен принос в литературната наука и славистиката. Разбира се, цялото многообразие и широта на славянските литературни взаимоотношения не са и не могат да бъдат под погледа само на един учен, да бъдат изтъкнати само в един научен труд, колкото и обеман да е той. Сам проф. Е. Георгиев определя рамките на своите научни дирения, като извежда на преден план преди всичко моменти от българо-славянската литературна общност в епохата на Българското възраждане.

Сравнително-историческото изучаване на литературата не е ново, то приема за свой родоначалник немския учен Хердер, а още Волтер прави редица наблюдения върху